

EDEBİYAT SOSYOLOJİSİNE TOPLU BİR BAKIŞ SOSYOLOJİNİN TANIMI VE DİĞER İLİMLERLE İLİŞKİSİ

Hasan YAZICI*

ÖZET

Edebiyat ile toplumsal yapılar arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Edebi eserlerin toplumsal konulara ele alışı, ileri sürdüğü görüşler ve toplumsal gayeler belirlemelidir. Toplumsal yapı ve toplumun meseleleri ile edebiyatımızdaki yansımaları arasındaki ilişki aydınlatılmalıdır.

Analitik Kelimeler: Edebiyat Sosyolojisi, sanat, bilgi, toplum.

ABSTRACT

There is a mutual effect between Literature and social structure. There ought to be made clear social purposes (aims) which takes in hand literary works on social subjects and putting forward their opinions. There ought to be clarified contact which is between social structure and social problem with its reflection on our Literature.

Keywords: Literature Sociology, art, knowledge, society.

Sosyoloji (toplum bilimi), toplum içinde farklı kesimlerde görülen toplumsal olayları, toplumsal kurumları, grupları, toplumsal ilişkileri, toplumsal yapı özelliklerini ve toplumsal yapıda ortaya çıkabilecek değişme eğilimlerini ele alarak inceleyen bir bilim dalıdır (Erkal, 1987: 11).

Bütün toplumsal ilimler, toplum gerçeğine ayrı ayrı görüş yönlerinden bakar. Toplumun çeşitli özellikleriyle meşgul olur (Kurtkan, 1976: 3). Toplumsal ilimler, kesin sınırlarla tamamen birbirinden ayrılmış, birbiri ile hiç ilişkisi olmayan ilimler olarak kabul edilemez (Kurtkan, 1980: 2). Bir oranda iç içedirler (Erkal, a.g.e., 16).

* Okutman, Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, hyazici@sakarya.edu.tr

Diğer toplumsal ilimler, toplumsal olayları sadece kendi ilgi alanları içinde parça parça bölerek uzmanlık dalları hâlinde incelerler (Nirun ve diğerleri, 1986: 13). Oysa toplum bilimi diğer toplumsal ilimlerin açıklamalarını birleştirir. Toplumu, işleyen bir bütün olarak ele alır ve değerlendirir. Kendisi onlara dayanır fakat diğer toplumsal bilimler de onun bütüncü bir görüş olarak ortaya koyduğu gerçeklere muhtaçtır (a.g.e., 13).

Psikolojideki psişik olay, hukuktaki hukukî olay, iktisattaki iktisadî olay, belirli bir çerçeve olan toplumdan ayrı, toplumsal olaydan soyutlanmış düşünülemez. Çünkü onların ortaya çıkabilmesi toplumsal anlamda teşkilâtlanmış bir insan topluluğuyla mümkündür. Yani, hukukî olay, iktisadî olay aynı zamanda bir toplumsal olaydır. Dolayısıyla toplum bilimi açısından da tanımlanmaları gerekir. Toplum biliminin iktisat toplum bilimi, hukuk toplum bilimi, eğitim toplum bilimi, edebiyat toplum bilimi gibi özel dallara ayrılması bu ihtiyacın sonucudur (Erkal, a.g.e., 16). Kısacası toplum bilimi, ortak ve kesişen yanları bulunan birer daire olan sosyal ilim dallarının hepsini içine alan bir dış daire, şemsiyedir (a.g.e., 16).

Sosyoloji ve Sanat

Sanat toplum bilimi, "sanatın kendi toplumsal gerçekliği içinde araştırılması" demektir (Güllülü, 1982: 1). Sanatın tabii ve toplumsal çevreye, tabii ve toplumsal çevrenin sanata etkisini inceler (Köseihal, 1964-1966: 1). Diğer bir ifadeyle sanatı toplumsal bir olay olarak ele alır, bir yandan fizikî ve toplumsal unsurların sanat üzerindeki, bir yandan da sanatın toplum üzerindeki etkilerini kendisine konu edinir (Güllülü, a.g.e., 1). Sanatı anlamak ve değerlendirmekle değil, sanatı kullanarak başka alanlarda bilgi edinmekle meşgul olur (Moran, 72).

Toplumsal etkileşimin temel özellikleri, toplulukların oluşması ve hayatlarını sürdürmesi, kültürel değişme yolları gibi teknik toplum bilimi ile ilgili meselelerin çözümüne katkıda bulunmak ister (Güllülü, a.g.e., 3). Sanat, toplumsal hayattan - insanların bir arada oluşundan-kaynaklanmıştır veya doğrudan bir toplumsal kurumdur varsayımları sanatla toplumsal gerçek, yaşayış arasında sanatın kökeninden başlayan sıkı bir ilişki, bağ olduğunu apaçık ortaya koymaktadır (a.g.e., 2).

Sanat hayatı kopya eder ve hayatın belirtileri hakkında hükümler verir (Plehanov, 1987: 15). Sanat olayları, fizik olayları gibi belli birtakım

sebeplerden doğar. Eserler, gelişigüzel olmaz, gökten inmez. Eserlerin icatçıları, ülkelerinin iklimi, fiziksel, politik ve toplumsal şartları tarafından belirlenir (Moran, 70). Sanatçı, içinde yaşadığı tabii ve toplumsal çevrenin büyük ölçüde etkisi altındadır. Ormanlık veya dağlık bölgelerde, sisli veya güneşli ülkelerde yaşayan sanatçılar eserlerinde geniş ölçüde tabii çevrelerini yansıtırlar (Erdem, 1982: 168). Güneşsiz, yağmurlu, sisli kuzey iklimi hüznün verici bir edebiyata; güneyin güneşli iklimi ise neşeli bir edebiyata yol açar (Moran, 71).

Her kültür topluluğu, kendine has bir sanatı ile seçilebilir ve fark edilebilir (Erkal, 1984: 21). Bütün kültür topluluklarının ayrı ayrı sanatlarında hepsi için ortak olan bazı esaslar, araç ve gereçler vardır. Fakat hangi kültür topluluğunun malı olursa olsun, her sanat eserinde esere varlık kazandıran unsur ve eserin telkin ettiği duygu ve düşünceler içinden çıktığı kültür topluluğunun özelliklerine göre şekil alır. Meydana getirilen sanat, toplumdan ferde yansıyan duygu ve düşüncelerin ürünüdür. Ferdin duygu ve düşüncelerinin kaynağı içinde yetiştiği kültür çevresidir (Erkal, 1987: 129). Dolayısıyla sanatçının ele aldığı konu öncelikle kendi insanı, kendi toplumdur (Erdem, a.g.e., 168). Her kültür topluluğunda tiyatro, sinema, roman, hikâye, müzik bulunabilir ama bunlarla yansıtılan duygu ve düşünceler başka başkadır (Erkal, a.g.e., 129). Sanat anlayışına yön veren toplumdaki toplumsal değerlerdir. Mesela, İslâm dininin resimle ilgili ölçüleri Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sanatçıları çini, minyatür (nakış resim) ve hattatlık (güzel yazı yazma sanatı) alanına yöneltmiştir (a.g.e., 129). Sanatlarının teker teker doğuşları da milletten millete farklıdır. Meselâ Türk tiyatrosunun kaynağında yüzyıllardan günümüze gelen orta oyunu, meddah ve Karagöz gibi gösteri sanatlarımız vardır. Sanat, millî kültür tarihinin derinliklerinden kopamaz ve milli kültür tarihinin dışında düşünülemez (Erkal, 1984: 21). Yani sanat milletle doğar (Erkal, 1987: 131).

Genel bir kavram olan sanatın sınıflandırılmasına paralel olarak sanat toplum bilimi müzik, edebiyat, resim, heykel, mimarlık, tiyatro, dans toplum bilimi gibi büyük dallara, büyük dalların her biri ayrıca şiir, hikâye, roman toplum bilimi gibi daha sınırlı bölümlere ayrılır. Ancak sanat toplum bilimi ayrı bir disiplin olarak henüz fazla bir gelişme kaydedebilmiş değildir (Duverger, 1990: 67).

Edebiyat Sosyolojisinin Tanımı, Tarihçesi ve Amaçları

Edebiyat toplum bilimi, sanat toplum biliminin bir koludur. Toplumun kendi iç dünyası hakkındaki bilincidir (Meriç, 1970: 8). Çok boyutlu, çok karmaşık olan edebiyat olayının sadece toplumsal yönünü, başka bir deyimle edebiyat olayıyla toplumsal hayat arasındaki ilişkileri inceleyen bilgi dalıdır (Kösemihal, a.g.m., 10).

Edebiyat toplum biliminin tarihi çok yenidir. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra gelişmeye başlamıştır. Gerçi daha XIX. yüzyılda da edebiyatın çeşitli türleriyle toplumsal hayat arasındaki ilişkiye dokunan yazarlara rastlarız. Mme de Stael (1766-1817), H. Taine (1828-1891), Marx (1818-1883), Engels (1820-1895), Belinski (1848-1892), Saltikov Şcedrin (1826-1889), Çerniçevski (1818-1889), Dobroliabov (1836-1861), Pisare, Plehanov (1856-1918), Lukacs (1885-1971), Lenin (1870-1924), Vladimir Zhdanov... başlıcaları olarak sayılabilir. Ama bunları edebiyat toplum biliminin kurucuları değil de habercileri saymak daha doğrudur. Çünkü hiçbiri edebiyat toplum bilimi konusunu sistemli olarak ele almış değildir (a.g.m., 2).

Edebiyat toplum biliminin ilk müjdecisi Mme de Stael'dir (Meriç, 1970: 8). "Sosyal Kurumlarla Münasebetleri Bakımından Edebiyat" (1800) adlı eseri hiç şüphesiz, sistemli bir inceleme çerçevesi içinde edebiyat ve toplum kavramlarını birleştiren ilk girişimdir. Dinin, törelerin ve kanunların edebiyat üzerindeki etkisiyle edebiyatın dine, törelere ve kanunlara yaptığı etkiyi inceler (Escarpit, 1968: 8).

Bununla beraber Hippolyte Taine ilk büyük yol göstericidir (Meriç, 1970: 8). Özellikle "İngiliz Edebiyatı Tarihi" adlı kitabında edebiyatla toplum arasındaki ilişkiyi inceler. Sanat olayları, fizik olayları gibi belli birtakım sebeplerden doğduğu için "farklı toplumların farklı edebiyatları olur (Güllülü, a.g.e., 4), edebî olayı soy, çevre, an etkenlerinin eş noktaya yönelmesi ortaya çıkarır (Escarpit, a.g.e., 9). "sanat eserleri, toplumların belirli bir çevre ve zaman içindeki duygularını, düşüncelerini yansıtır" der (Kösemihal, a.g.m., 2-3).

Marx ve Engels sanatı ekonomik yapıya bağlar ve aradaki bağı niteliği üzerinde durur (Moran, 37).

Ancak edebiyatın temelden toplum bilimi ile ilgili olan gerçek bir Marksist teorisi XX. yüzyıl başında Plehanov'la doğar (Escarpit, a.g.e., 10). O, olayları maddî ve ekonomik sebeplerle açıklamak ilkesini ustalıklı kullanır (Moran, 41).

Marxist güzellik, Rusya'da devletin resmî sanat görüşü sayılan toplumcu gerçekçilik kuramıyla 1930'larda yeniden şekillenir (a.g.e., 47).

Frankfurt Okulu kurucuları Lukacs ve Goldmann değişik açılardan kurgusal eser ile toplumsal grup arasındaki zorunlu ilişkileri belirler. Lukacs, edebiyat eseri ile onun ortamı arasında kendiliğinden bir ilişki öngörür. Goldmann ise eserde bulunan biçimlerin yapısıyla toplumun en önemli yanları arasındaki yapısal benzeşmeye önem verir (Güllülü, a.g.e., 6). Edebî eserin gerçek icatçısı toplumsal gruplardır; yazarla toplum arasında dünya görüşü bağı vardır der (Meriç, 1971: 9).

Edebiyat toplum bilimi alanındaki deneye, tecrübeye dayanan çalışmalar ise genellikle Goldmann'ın 1950'de yayınlanan "Der verborgene Gott" adlı eseriyle başlatılır (Güllülü, a.g.e., 6).

P. Berger ve T. Luckmann da bilgi toplum bilimi ile edebiyat toplum bilimi alanındaki deneye, tecrübeye dayanan araştırmalar arasında sıkı bir ilişki bulunduğunu belirtir (a.g.e., 7). Somut toplumsal-yapısal bir özelliğe sahip düşünceler ileriye doğru etkide bulunabilmekte ve çatışmalar süreci şeklinde bir ilişki içinde toplumsal kurumları değiştirebilmektedir. Geçerliliğini sağlayan sembolik evrelerle ilişkileri bakımından kurumların deneysel olarak araştırılması gerekir. Böyle bir araştırma, edebiyat toplum biliminin, çağdaş toplumun, toplum bilimi ile ilgili olarak anlaşılıp açıklanmasında büyük ilerlemeler sağlayacak çok önemli bir görevidir, derler (a.g.e., 8).

Edebiyat olayına toplumsallık özelliği kazandıran yazar, eser, basım-yayım-dağıtım ve okuyucudan oluşan dört boyutlu ilişkiler ağının önemini ise ilk defa Robert Escarpit ortaya koyar (a.g.e., 5).

Ayrıca edebî zevkin toplum bilimi ile L. L. Schücking, edebiyatın sosyal bir unsuru olarak dili incelemesi ile R. Wellek yol gösterici büyük düşünceler ortaya koydular. Toplumsal bilincin büyük akımlarının araştırılması ile Paul Hazard, edebî olayların anlaşılması için gerekli "fikirlere tarihi" ile Lovejoy'a köprü oldu. Jean-Marie Carre, millî bir topluluğun diğer bir millî topluluk hakkında, yazarların tanıklığından edindiği sakat görüşün doğurduğu "serap" meselelerine dikkat çekti. En verimli yöneltici, kuşak fikri, 1920'de Francois Mentre tarafından sistematik bir şekilde, Sosyal Kuşaklar adlı eserde açıklandı. Özellikle Albert Thibaudet ise 1937'de çıkan 1789'dan günümüze kadar Fransız Edebiyatı adlı eserinde ilk defa akıllıca kuşak bölümlerini yaptı. Dolayısıyla edebiyat tarihçiliğine kısmen yoksun olduğu sosyolojik derinliği kazandırdı.

Böylece asıl kutlanacak kimse oldu. Henri Peyre de 1948'de çıkan Edebî Kuşaklar eseriyle toplumun oluşturduğu edebî kuşaklar meselesinin gerçek sosyolojik anlamını belirtti, Guy Michaud, 1950'de İstanbul'da basılan Bir Edebiyat Sosyolojisine Giriş kitabında bir edebiyat toplum bilimi fikrini bugün kabul ettiğimiz şekliyle ortaya attı. Yazar kuşaklarının birbirini izlemesinde dairevî şekiller çizerek açılan eğrimsi bir düzenli aralıklarla tekrarın geçerli olduğu görüşünü belirtti. Bunlar, edebiyat toplum bilimine katkıda bulunanlar olarak ekleyebileceğimiz yüzlerce başka isim arasında öncelikle sayılabilir (Escarpit, a.g.e., 12-13)

Özellikle P. Benichou, L. Febure, L. Goldmann, H. Lefebre, A. Adam, R. Escarpit, J. P. Sartre, Alberf Memmi umutları kuvvetlendirenlerdir. Kuruluşu için malzemesi hazır olan edebiyat toplum biliminin beklenen mimarı artık çıkacak gibidir (Meriç, 1970: 8).

Fakat yine de belirtilen incelemelerin hiçbiri, bir edebiyat toplum biliminin kurulması için gereken bilgiyi verecek yeterlikte değildir (Köseihal, a.g.m., 4). Bütün araştırmalara rağmen edebiyat toplum bilimi henüz tam ve tutarlı bir disiplin olarak meselelerini çözecek bir kıvama ulaşamamıştır (a.g.m., 5). Yani, şimdilik, kurulamadığı için, edebiyat toplum bilimi bir gerçekten çok bir ümittir (Meriç, a.g.e., 8).

Edebiyat toplum biliminin ülkemizdeki durumu ise çok zayıftır. Edebiyat toplum bilimi olarak hem sayıca az hem de kapsam olarak sınırlı, çoğu, toplum bilimi yaklaşımli edebiyat çalışmaları var (Güllülü, a.g.e., 11). Edebiyat toplum biliminin çözümüne yöneldiği temel meseleler ise şunlardır:

- 1- Yazarlar hangi değerleri kullanmıştır?
- 2- Aynileşme ölçüsü olarak yazarlara yardımcı olan değerler nelerdir?
- 3- Edebiyat eserleri hangi beğenilere, hangi toplumsal gruplara yönelmiştir?
- 4- Edebiyat, önceden var olan hangi değerleri destekledi, hangi değerleri yıktı ve hangi yeni değerleri öne sürdü?
- 5- İcatta, rol yapılan ve kurumlaşmış davranış kalıplarının yoğunluğu nedir?
- 6- Edebiyat tarafından edebiyat yolu ile özel bir -edebî- davranış gerçekleştirildi mi gerçekleştirilmedi mi?
- 7- Edebiyat toplum biliminin konusu olan davranışlar nasıl yapılaştı, toplumsal alanla ilişkilerinde hangi değişim ve etkilerle karşılaştı? (a.g.e., 11).

Edebiyatta Bilgi

Edebiyat, bilgi, gözlem ve deneyişlere dayalı duygular, düşünceler, hayaller yardımıyla güzel söz ve yazı eserleri meydana getirme bilgi ve sanattır (Kabaklı,1985: 5). Toplumsal ve kültürel kişiliğimizin söz ve yazı hâlinde kendini dışa vurması, dışlaşmasıdır. Toplumla şekillenen veya toplumu belirleyen, toplumsal varlığımızı olduğu gibi yansıtan uyumlu ve anlamlı semboller toplamıdır (Erkal, a.g.e., 132). Milletın ruhü bir verimdir (Özdemir, 1977: 37). Söz, yazı biçimi almış bir yaşantı veya yaşantılaşmış sözlü veya yazılı bir anlatış biçimidir (Köseihal, a.g.m., 9).

Edebiyat hiç mi hiç ilmi bilgi vermez. Olsa olsa ilimden devşirdiği ilgileri yayma aracıdır. İlk elden bilimsel bilgi verse de başarısı doyurucu olmaz (Uygur, 1985: 83). Ama bir bakıma, rasgele bilgi değil bilgilerin en üstününü, en yücesini, en soylusunu, en değerlisini verir (a.g.e., 80). Moliere'in Harpagon'la cimriliği, Shakespeare'in de Othello ile kıskançlığı anlatışı elbetteki psikoloji kitabından farklıdır. Ama Moliere ve Shakespeare'in oluşturduğu kişiler, hayatı, gerçekleri öğretmede daha güçlü, etkili, iyi değil mi? (Yalçınkaya vd., 10). Evet, eşsiz bir bilgi, bilimsel bilgiden başka, ondan ayrı birşey. Ne bilim doğrularını artırmak ne de halka yaymakla görevlidir. Olayları belirlemek, olayların iç yapısını gün ışığına çıkarmak, canlı ya da cansız evreni, evrendeki gidişi öngöreceğ biçimde yasalarla açıklamak çeşidinden bir bilgi değildir.

Olan değil olması gereken üzerinde bilgi sağlar. Edebiyatın işlediği yaşamadır. Yaşamayı belli bir düzene ulaştıracak bilgiler üretir, Kimi erişilmesini istediği amaçları bir bir göz önüne serer. Kimi gerçekleşmesini dilediği değerlerin girdisini çıktısını anlatır. Kimi, insanların benimsemesini uygun bulduğu davranışları ifade eder. Kuşatıcı bir adla dünya görüşü sunar. İnsan yaşamasını yoğurup değiştirir, yaşamayı belli bir anlamla süsler, donatır. Genellikle yaşama pratiğine ilişkin katkılar sağlar (Uygur, 1985: 81).

İşte bunun için kupkuru bilgiyle uğraşmaz. Ondandır duygudan arınmış, yan tutmayan teklifler beklememeli. Edebiyatta bu budur diye kesip atmak yoktur. Onda kafadan çok yaşantılar konuşur. Olması gerekeni örneklerle düşlerle uyduruk olaylarla tanıtır, sezdirir (Uygur, a.g.e., 81).

Edebiyat ve Toplum

Her edebiyat olayı, yazarları, kitapları ve okuyucuları, genel anlamda icatçıları, eserleri ve halkı hatırımıza getirir. Edebiyat olayı, sanattan, teknolojiden, ticaretten pay alan son derece karmaşık bir ulaştırma düzeni yardımıyla her zaman isimleriyle tanınmasalar bile kesin şekilde belirli olan kişileri, sınırlı, az veya çok bilinen bir insan topluluğuna bağlayan bir değiş-tokuş devresidir (Escarpit, a.g.e., 5).

Edebiyata toplumsal yaklaşım pek çok sayıda güç ve dokunulmazlar dolayısıyla hiç de kolay değildir (International Encyclopedia Of The Social Sciences, 1968: 417).

Edebiyat, vasıta olarak toplumsal bir özellik taşıyan dili kullandığı için kökeninde toplumsal bir kurumdur. Sembollere başvurma yolu yahut vezin gibi geleneksel edebî unsurlar, nitelik bakımından toplumsal bir karakter taşırlar. Bunlar, ancak bir toplum içinde ortaya çıkabilen ölçüler ve yerleşmiş kurallardır (Wellek vd., 1983: 122).

Edebiyat, çok kere, bazı belirli toplumsal kurumlarla yakından ilgili olarak ortaya çıkmıştır. Hatta ilkel toplumlarda bile şiiri, dinî törenden, büyüden, iş yahut oyundan ayırt edemeyiz. Edebiyatın bir de toplumsal görevi ve faydası vardır. Bunların sadece şahsî olmaları ise mümkün değildir.

"Güzellikle ilgili kurumlar, toplumsal kurumlara dayanmazlar; onlar toplumsal kurumların parçası da değildirler; onlar, bir çeşit toplumsal kurum olup diğer toplumsal kurumlarla sıkı sıkıya bağlıdırlar" (Wellek vd., a.g.e., 123).

Edebiyatın ve bütün güzel sanatların medeniyeti oluşturduğu veya onun en canlı ifadesi olduğu şüphesizdir. İnsan toplumlarında ideal oluşturduğu veya toplumsal bilinçaltında kalan ideallerini bilinçlendirdiği kesindir. Dolaylı olarak veya doğrudan doğruya insanın yüksek manevî ve ahlâki ihtiyaçlarına cevap verir (Safa, 1979: 27-28). "Edebiyatın hizmeti medeniyetin hizmetinden aşağı kalmaz. O yalnız bir süs değil medeniyetin ta kendisidir" (a.g.e., 27).

Edebiyat, kültürün bir parçası olarak sadece belirli bir toplumsal ilişkiler içinde meydana gelir. Edebiyatla gerçek siyasî, ekonomik ve toplumsal durumlar arasında doğrudan doğruya ilişki kurmak imkânı pek sınırlıdır. Bütün insanî faaliyet sahaları arasında karşılıklı ilişkiler bulunduğuna şüphe yoktur. Sonuç olarak, üretim tarz ve şekilleriyle edebiyat arasında birtakım bağlar

kurabiliriz. Zira herhangi bir ekonomik sistem, genellikle bir kuvvetler sistemidir ve aynı zamanda aile hayatını da yakından etkiler. Aile ise eğitimde, aşk ve cinayet anlayışında ve insanî duygulara ait görenek ve geleneklerin bütünü üzerinde önemli rol oynar. Bu suretle duygulu, ahenkli şiir ile aşka dair gelenek ve görenekler, dine ait peşin hükümler ve tabiat anlayışı arasında bile bağlar kurmak mümkündür. Ancak bu bağlar, karışık ve dolaylı olabilir (Wellek vd., a.g.e., 140)

Ancak belirli bir insan faaliyetini diğer bütün insan faaliyetlerinin çıkış noktası olarak gösteren ve belirten bir görüşü kabul etmek mümkün değildir. Orta Çağ'ın başlangıcı ile kapitalizmin doğuşu arasında kalan yüzyıllar boyunca, kültürel hayat ve özellikle edebiyat çok derin değişikliklere uğradığı hâlde teknolojiye hiçbir köklü değişiklik meydana gelmemiştir. Edebiyat bile her zaman bir çağın teknolojik gelişmelerinden kısa zamanda haberli olmamıştır. Endüstri devriminin belirtileri iktisatçılar ve toplumsal düşünürlerce açıkça sezildikten uzun süre sonra ancak XIX. yüzyıl ortalarına doğru, Elizabeth Gaskell, Kingsley ve Charlotte Brontë'nin romanlarıyla İngiliz romanına girmiştir (a.g.e, 141).

Edebiyat bazen bugünün gerçeğinden çok yarının gerçeğini ifade eder. Daha çok, olması istenen fakat olmayacak olan bir yarının ifadesidir. Çünkü geleceğe biçim veren yalnız düşünce değildir. Konuşmak, yapmaktan daha kolay ve daha çabuktur. Bunun için edebiyat, çok defa ruhun gizli hayatının ilk ve biricik gerçekleşme yoludur (Meriç, 1976: 155, 17). Birçok mesele önce ancak edebiyatta tartışılmış, sonra herkes tarafından kabul edilen bir konu hâline gelmiştir. Bu gelişme ise toplumsal olayların, nasıl hissî bir tepki olarak ilk önce edebiyatta ifade edildiğini, sonra düşünce akımı şekline girdiğini, sonra da toplum vicdanını harekete geçirdiğini göstermektedir (Karpaz, 1971: 7).

Edebiyat toplumun ifadesidir (Meriç, 1973: 87, 6). Hayatı temsil eder (Wellek vd., a.g.e., 123). Onunla hayat arasında karşılıklı bir bağlılık vardır. Edebiyat günlük hayattan, hayat edebiyattan etkilenir (Özdemir, a.g.m., 35). Bazı toplumsal kurumlar güzellikle ilgili bazı sonuçlar doğurur. Oysa görünüşte aralarında hiçbir benzerlik yoktur. Nükte - bir tür dolaylı anlatma, gerçek ve mecazî manalarıyla birlikte kullanma inceliği, kapayarak göstermek ve söylemeden anlatmak gibi bir ustalık - toplumsal bir baskının ama çok sert olmayan toplumsal bir baskının işaretidir. Zira insanın kendisini attığı tehlike çok büyük olmamalı. Bastıl korkusu edebiyatta inceliğe, dikkate ve şakaya, mizaha zorlar. Sibiryaya ise susturur veya acı bir isyana sürükler. Gevşek bir

baskı, zorbalık altında ölçülü ve ince bir sanat gelişir. Tehlike ve baskı yok, hürriyet varsa yazı ile tartışmada, üslûpta kibarlık ve incelik yerini sertlik alır (Meriç, 1976: 16). Bu nedenle edebiyatı toplumsal tarihten ayrı düşünmemize imkân yoktur (Özdemir, a.g.m., 29). O, bütün tarihin ruhu, özü ve özetidir (Wellek vd., a.g.e., 125).

Edebiyat dış dünyayı, insanı, hayatı yani gerçekliği yansıtan bir aynaya benzer. Ancak "gerçeklik" derken herkes aynı şeyi düşünmüyor. Kimisi gerçeklik kavramından hayatın yüzey görünüşünü, kimisi genel, değişmez insan karakterini, kimisi toplumsal gerçekliği, kimisi de duyu dünyamızda bulunmayan ideal bir dünyayı, duyuları aşan bir gerçekliği anlıyor. Fakat hepsi sanat ile hayat arasında sıkı bir bağ vardır görüşünde birleşiyor (Moran, 64). Edebiyatın gerçeklerle uğraşmadığını sananlar ise yanılıyor. Çünkü edebiyat hakikate bağlı kalır. Fakat bu, edebiyata özgü bir gerçektir. Çok defa gerçeğe rüyayı ekler, onu zenginleştirir (Meriç, 1971: 6). Bir yanıla gerçekliğin aynasıdır. Fakat onun diğer bir yanı gerçekliği aşar, hayalî yaşama kesimleriyle içli dışlı olur. Var olmasını istediği bir dünyayı çekici kılabilecek hiçbir etkiyi esirgemez. Çok kez beğenmediği hayat şartlarını eleştirileriyle hırpalar ya da gülünç kılar. Bu eleştirileri nesnel sürdürmez. Yerine göre okuyucuyu belli yaşama biçimlerinden tiksindirir, yerine göre belli yaşama biçimlerine karşı okuyucuda sevgi uyandırır, gönlü belli doğrultularda kımıldatıp hareketler oluşturan bir tutum olur (Uygur, a.g.e., 81). Gerçek kadar arzuyu, rüyayı da dile getirir, Toplumda olmayanı, kurumlarda da olaylarda da göze çarpmayanı belirtir. Sık sık gerçeğin yetersizliklerini doldurur, karşılar, kapar. Güzeli ve manalıyı ortaya çıkarmak için bayağıyı ve manasızı kısar. Hayatın dörtte üçünü oluşturan gündeliği, ortalama tasvirini yerine olağanüstüyü işler. İlişkileri bozar, hayatı tamamlar (Meriç, 1976: 16). O, bize, insanlar, dünya, hayat hakkında hakikatler bildirmek iddiasında değildir. Psikoloji gibi insan davranışları hakkında genel kanunlar ortaya atmaz ama kişileri çizerken insan tabiatına bağlı kalır. Edebiyatın, hakikate sadık kalması, insanları bir fotoğraf gibi yansıtmaması anlamına gelmez.

Öylesi tam bir kopyacılık olur. Edebiyatın hayata bağlı kalması seçilen kişileri hayatta olduğu gibi çizmesi, yaşamış bir insanı bütün ayrıntılarıyla anlatması demek değildir. İnsan tabiatındaki bütünleri belirtmektir. Bunu en canlı şekilde belirtmek için gerekli olayları uydurur ve bir karakteri oluşturur. Söz gelimi insan tabiatındaki donkişotluk özelliğini öyle olaylar uydurarak ve

Don Kişot'un öyle yönlerini seçerek anlatır ki bu özelliğe bu denli yalın ve canlı olarak hayatta bile rastlamayız. Bu bakımdan Don Kişot'un temsil ettiği özellikler hayattaki Don Kişotlardakinden daha hakikidir. Edebiyatta Don Kişot hakkındaki cümleler, yaşamış bir insanı, gerçek olayları tasvir eden teklifler olmadığı için bunların doğruluk değeri olamaz. Ama uyduruk bir insanın davranışlarını gözümüzün önüne sererek bazı sonuçlar çıkartmayı bize bırakır. Diğer bir yönden, bazen bir toplumun durumunu, hayat şartlarını vb. yansıtır. Diyelim ki Anadolu köylüsünün hayatını ortaya koyar, hakkında bazı yargılarda bulunursa bir tezi ortaya koymuş olur, bir teklif niteliği kazanır (Moran, 226-227). Edebiyat olayı, bir toplumsal yapı içinde, toplumsal olaylardan esinlenerek, edebiyatçı tarafından getirilen bir bilinçlenme tarzı, bir çözüm yoludur (Özdemir, a.g.m., 29). Var oluş şartlarından kaynaklanan eğitici bir rolü vardır (Güllülü, a.g.e., 13,14). Edebiyatın toplum içindeki görevi, rolü, içinde geliştiği belirli bir toplumun bugününü anlatan ve yarınını hazırlayan bir kuvvet olmaktır (Karpata, a.g.e. 8).

KAYNAKLAR

I. KİTAPLAR

- ERDEM, Selman, *Sosyoloji*, Gözden Geçirilmiş 6. b., İstanbul, 1982.
- ERKAL, E. Mustafa, *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*, İlaveli 3. b., İstanbul, 1987.
- Sosyoloji (Toplum Bilimi)*, İlaveli 4. b., İstanbul, 1991, s. 68
- Sosyal Meselelerimiz Ve Sosyal Değişme*, 1. b., İstanbul, Ekim 1984.
- İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri*, 2. b., İstanbul, 1991
- ESCARPIT, Robert, *Edebiyat Sosyolojisi* (Çeviren: Âli Türkay Yazıcı), İstanbul 1968.
- GÜLLÜLÜ, Sabahattin, *Ortaokul Türkçe Kitapları İçerisinde Ulusal Karakter Modernlik - Geleneksellik*, (Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe-Sosyoloji Bölümü Basılmamış Doçentlik Tezi), Erzurum, 1982.
- KABAKLI, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, 1.Cilt, 6. b., İstanbul, 1985.
- KARPAT, Kemal H., *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular*, 2. b., İstanbul, Kasım 1971
- KURTKAN, Âmiran, *Genel Sosyoloji*, İstanbul, 1976, 358 s.
- Sosyoloji*, Üçüncü b., İstanbul, 1980.
- MERİÇ, Cemil, *Kırk Ambar*, İstanbul 1980.
- MORAN, Berna, *Edebiyat Kuramları Ve Eleştirisi*, Genişletilmiş 7. b., İstanbul.
- NİRÜN, Nihat ve diğerleri, *Sosyoloji* 3, 1. b., İstanbul, 1986.
- PLEHANOV, G.V., *Sanat ve Toplumsal Hayat* (Türkçesi: Selim Mimoğlu), 3. b., İstanbul, 1987.

- SAFA, Peyami, **Sanat Edebiyat Tenkit**, 4. b.. İstanbul, 1979.
- TURAL, Sadık Kemal, **Zamanın Elinden Tutmak**, 1.b., İstanbul, 1982.
- UYGUR, Nermi, **İnsan Açısından Edebiyat**, İstanbul, 1985.
- WELLEK, Rene, WARREN, Austin, **Edebiyat Biliminin Temelleri** (Çeviren: Ahmet Edip Uysal), 1.b., Ankara, Aralık 1983.
- YALÇINKAYA, Aynur-Akpınar, **Türkçe**, Ankara.

II. MAKALELER

- ESCARPIT, Robert ve diğerleri, **International Encyclopedia Of The Socia Sciences**, Cilt; 9, The Macmillan Company The Freepress, 1968.
- MERİÇ, Cemil, **Edebiyat ve Sosyoloji**, Hisar, Nu: 83, Kasım 1970, İstanbul.
- Edebiyat ve Sosyoloji V**, Hisar, Sayı: 87, 1971.
- Edebiyat ve Sosyoloji VI**, Hisar, Sayı: 89, 1971.
- Edebiyat Tarihi ve Sosyoloji II**, Hisar, Sayı: 155, 1976.
- KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi, **Edebiyat Sosyolojisine Giriş**, Sosyoloji Dergisi, Sayı: 19-20, İstanbul, 1964-1966.
- ÖZDEMİR, Mehmet, **Edebiyat ile Sosyoloji ve Ekonomi İlişkileri**, Ankara Ticaret Odası Dergisi, Sayı: 9-10, İstanbul, Eylül-Ekim 1977.